

ORACIONS DEL PRIMITIU OFICI DIVÍ CRISTIÀ

Miquel dels Sants GROS I PUJOL

Original rebut: 19/09/2016
Data d'acceptació: 10/10/2016

Adreça: Arxiu Biblioteca Episcopal
08500 VIC (Barcelona)
E-mail: abev@abev.net

Resum

Els reculls de textos litúrgics antics han conservat oracions matinals i vespertines de tipus sinagoga, però en versió cristiana, que permeten intuir quelcom d'aquestes hores de pregària comunitària en les comunitats cristianes dels segles II-III. S'esmenten les oracions de Sant Cebrià, el «*Libellus orationum*» del Llibre VII de les Constitucions Apostòliques i el fragment en paper de l'Eucologi Egipci d'Hermòpolis Magna.

Paraules clau: Oracions ofici matinal i vespertí, segles II-III, oracions sant Cebrià, Constitucions Apostòliques, Eucologi egipci d'Hermòpolis Magna.

Abstract

The collections of early liturgical texts have preserved morning and evening prayers that resemble those of the synagogue, but in a Christian form. These provide an insight into the hours of community prayer among Christians in the 2nd and 3rd centuries. Of particular note are the prayers of Saint Cebria, the 'Libellus orationum' of Book 6 of the Apostolic Constitutions and the papyrus fragment of the Egyptian Eucologue of Hermopolis Magna.

Keywords: Morning and evening offices of prayer, 2nd and 3rd centuries, prayers of Saint Cebria, Apostolic Constitutions, Egyptian Eucologue of Hermopolis Magna.

És molt difícil, gairebé impossible, saber res de les matines i de les vespres de les primitives comunitats cristianes al llarg dels segles I-III, perquè els que en parlen no passen de fer-hi al·lusions força vagues, sense descriure les cerimònies amb detall, i perquè no tenim llibres litúrgics d'aquestes èpoques, si exceptuem alguns fragments en paper. Malgrat tot això, sembla que s'han conservat algunes oracions d'aquests oficis en col·leccions litúrgiques posteriors pertanyents ja al segle IV. L'objectiu d'aquestes notes és intentar identificar-ne algunes procedents de les esglésies de Cartago, de Síria i d'Egipte, sense prendre catalogar-les totes.

La primitiva comunitat cristiana de Jerusalem, seguint l'exemple de Jesús, al principi, continua participant en el culte del Temple, concretament en el sacrifici del matí i el del vespre, origen d'aquestes dues hores de pregària en les celebracions sinagogals fora de la Ciutat Santa. El llibre bíblic dels Actes dels Apòstols 2,46-47 explica que la comunitat cada dia assistia unànimement al Temple, cosa que feia que fossin ben vistos de tot el poble. Malgrat el caràcter apologetic del text dirigit a Teòfil, segurament un personatge important de la comunitat jueva atret per les pràctiques religioses dels cristians, no tenim cap argument seriós per a dubtar-ne. La majoria devien ser jueus que s'havien fet cristians en oir la predicació de Jesús i dels seus dotze deixebles en els mateixos atriis del Temple ja en participar en els dos esmentats sacrificis, i és lògic que continuessin participant-hi.

Quelcom de semblant devien fer els cristians fervorosos participant en el culte sinagoga de les comunitats jueves de la diàspora. Per això, el mateix llibre dels Actes dels Apòstols 9,20 ens explica que l'apòstol Pau, ja batejat, participava en el culte de la sinagoga de Damasc, i després, en el capítol 13,14, ens el presenta, junt amb Bernabé, participant en el culte sabàtic de la sinagoga d'Antioquia de Pisídia, al centre de l'actual Turquia. És cert que sempre que participaven en el culte sinagoga, com és lògic, aprofitaven l'ocasió per anunciar l'Evangelí de Jesucrist, però la principal raó de la seva presència en el culte sinagoga era, com a bons jueus que eren, pregar amb els seus germans jueus, tal com havien après en la seva infantesa.

Quan els dos grups, el jueu i el cristià, se separaren, fet que tradicionalment s'admet que succeí després del sínode de Jàmnia de l'any 71 dC, si és que aquest sínode ha existit mai,¹ en definir-se més clarament les característiques de cada grup, els cristians, en llurs actes de culte propi, no crearen pas uns ritus de pregària propi, sinó que segurament seguiren els costums litúrgics jueus, cristianitzant els seus textos a poc a poc, afegint-hi principalment

1. Sobre el sínode de Jàmnia, vegeu D. BOYARIN, *La partition du judaïsme et du christianisme*, París 2012, 89-93.

al principi i al final al·lusions a Jesucrist i a la seva obra redemptora. De tot aquest procés, com ja hem dit, no en tenim documents coetanis, però se n'han conservat mostres en col·leccions de textos litúrgics posteriors. La comparació d'aquests textos amb les oracions sinagogals conservades ens permetrà certificar-ho perquè els dos grups d'oracions, les jueves i les cristianes, han de procedir d'un mateix fons comú, que ja existia al segle I dC.

1. LES ORACIONS SINAGOGALS DE MATINES I DE VESPRES

Sembla que d'aquestes oracions litúrgiques no n'existí una codificació més o menys oficial fins l'any 875 dC, quan el rabí Amram Gaó o president de l'Acadèmia de Sura, a Babilònia, a petició de la comunitat jueva de Lucena, ciutat de l'actual Andalusia, situada entre Còrdova i Màlaga, compongué el primer *séder*, ordinari o ritual fins ara conegut.² Tenint present que els ritus litúrgics sempre acostumen a ser força tradicionals, com observa la Dra. Carmine di Sante,³ és lògic creure que en aquest *séder* hi tenim l'essencial del ritu jueu del segle I dC, enriquit amb altres textos, però sempre conservant el nucli primitiu dels ritus i oracions, especialment els que són esmentats en la Mixnà i en el Talmud.

Al matí, el ritual jueu compta amb dues benediccions força extenses, Berakot, que precedeixen la recitació del *Xemà Yisra'el*, seguit d'una altra oració, la tercera del conjunt. En la pregària vespertina, en canvi, el *xemà* és precedit i seguit de dues altres benediccions; en total quatre oracions. En presentar-les utilitzem la versió francesa i els títols en hebreu de l'obra de l'esmentada Di Carmine. Després de cada pregària afegim un breu comentari del seu contingut.

1.1. Pregàries del matí⁴

Yoser'or

1. *Béni sois-Tu, Seigneur notre Dieu, Roi de l'universe, qui formes la lumière et créés les ténèbres, qui établis la paix et qui créés toute chose! Par ta miséricorde Tu illumini-*

2. Això ho explica ell mateix en parlar de les pregàries del matí. Utilitzem l'edició crítica de D. HEDEGARD, *Seder R. Amran Gaon*, vol. I, Lund 1951, 6.
3. G. DI SANTE, *La prière d'Israel. Aux sources de la liturgie chrétienne*, París 1986, 70.
4. *Ibid.*, 70-78.

nes la terre et les êtres qui l'habitent (...) avec des levres dignes et sainte suavité, tous, d'une voix unanime, se répondent avec vénération et respect, en disant: Saint, saint, saint, le Seigneur Sabaoth! Toute la terre est remplie...

Aquesta benedicció inicial és una acció de gràcies per la creació de la llum i de tot l'univers. En ella la comunitat jueva uneix la seva veu a la dels àngels que constantment canten el Trisagi posat gairebé al final de la pregària. Aquesta al·lusió al triple Sanctus és molt important per identificar pregàries matinals cristianes dependents de les antigues pregàries jueves.

'Avahah Rabbah

2. D'un grand amour Tu nous as aimés, Seigneur notre Dieu; Tu nous as témoigné une extreme indulgence. Ô notre Père, notre Roi, en souvenir de nos pères, qui ont mis en Toi leur confiance et auxquels Tu as enseigné des lois de vie, envers nous aussi sois clement...

És una *Berakah* de lloança i agraïment a Déu pel lliurament de la Torà, com a mostra de l'amor que té al seu poble Israel i a tota la humanitat. Acaba beneint el Senyor per haver escollit Israel com a poble seu. Completa la primera benedicció i prepara pel rés del *xemà* com a proclamació de la veritable fe del poble d'Israel.

Xemà 'Yisra'el

*Écoute, Israël! Le seigneur notre Dieu est le Seigneur Un. Tu aimeras le Seigneur notre Dieu de tout ton coeur...*⁵

'Emet We-Yasiv

3. Vraie et certaine, stable et permanente, droite et fidele, aimée et aimable, désirable et suave, vénére et sublime, chère et accueillie, bonne et belle! Oui, telle est cette Parole proclamée sur nous, a jamais et pour toujours. Vraiment, le Dieu de l'univers...

5. *Ibíd.*, 65.

En aquesta pregària Israel declara la seva submissió a la Torà. És una solemne professió de fe en la validesa eterna de la Paraula de Déu, que sempre salva Israel, com havia fet alliberant-lo de l'esclavitud d'Egipte. Acaba dient: «*Beni sois-Tu, Seigneur, toi qui rachètes Israël!*»

1.2. *Pregàries del vespre*⁶

Ma'ariv 'Aravim

1. *Beni sois-Tu, Seigneur notre Dieu, Roi de l'univers, qui par Ta parole fais tomber la nuit, par Ta sagesse ouvres les portes (de l'aurore et du couchant), et par Ton intelligence alternes les saisons et changes les temps. De ta propre volonté...*

La pregària proclama Déu creador del dia i de la nit, de la llum i de les tenebres. Recorda que després del repòs de la nit ve l'alba, que és com una nova creació. A diferència de la primera oració del matí, no porta intercalat el cant del Trisagi.

'Ahavat 'Olam

2. *D'un amour éternel, Tu as aimé ton peuple, la maison d'Israel. Tu nous as enseigné lois et préceptes, instructions et institutions. Aussi, Seigneur notre Dieu, au moment de nous coucher et de nous lever, inspire a notre coeur le désir de méditer les expressions...*

Com la segona benedicció del matí, aquesta *Berakah*, agraeix a Déu el lliurament de la Torà, do únic i prova de l'amor etern de Déu envers Israel, el seu poble.

Xemà 'Yisra'el

*Écoute, Israël! Le Seigneur notre Dieu...*⁷

6. *Ibid.*, 78-84.

7. Vegeu nota 5.

'Emet We 'Emunah

3. *Cela est vrai et incontestable! Nous en avons a certitude, c'est Lui, le Seigneur notre Dieu, et il n ' y en a pas d'autre en dehors de Lui; et nous nous sommes Son peuple!' C'est Lui, qui nous as délivrés de la main des rois; c'est Lui, notre Roi, qui nous as sauvés...*

Com la tercera benedicció del matí, aquesta *Berakah* ens recorda l'alliberament d'Egipte, amb la mort dels primogènits, el pas del Mar Roig, i els israelites entonant un càntic d'agraïment a honor de Déu. Com l'esmentada benedicció del matí, acaba dient: *Béni sois-Tu, Seigneur, Toi qui as racheté Israël!*

Hashkivenu

4. *Fais-nous reposer, Seigneur notre Dieu, dans la paix; et fais, ô notre Roi, nous nous levions de nouveau pour la vie et pour la paix. Étends sur nous la protection de Ta paix et défends-nous; dirige-nous par un bon conseil qui vienne de Toi. Sauve-nous...*

Aquesta *Berakah*, a més de demanar a Déu poder descansar en pau durant la nit, també suplica poder-se aixecar novament el matí per continuar vivint en pau, apartant de nosaltres els enemics, la pesta, el perill de l'espasa, la fam, l'angoixa i la tristesa, i que Déu ens protegeixi sota les seves ales, ara i sempre.

2. ORACIONS CRISTIANES PRIMITIVES DE L'OFICI

Hi ha algunes oracions de l'ofici diví de les comunitats cristianes primitives que presenten alguns paral·lels d'estructura i de vocabulari amb les anteriors *Berakoh* jueves, que ens permeten reconstruir parcialment aquests oficis. On més clarament es veu aquesta dependència és en les següents oracions:

2.1. *Les dues oracions atribuïdes a sant Cebrià de Cartago († 258)*

Entre les obres apòcrifes del bisbe de Cartago, figuren dues oracions força extenses, que semblen ser textos traduïts del grec pels mots d'aquesta llengua

que encara conserven. Són, però, inspirades en les pregàries de les sinagogues jueves. Això es fa evident en els episodis i personatges de l'Antic Testament que esmenten, posats al dia amb els esdeveniments del Nou Testament que també recorden. Han estat objecte d'alguns estudis més aviat de tipus filològic, sense fixar-se gaire en la seva funcionalitat litúrgica.⁸ Utilitzem el text crític publicat per Hartel.⁹

Oratio I

1. *Hagios, hagios, hagios, sancte sanctorum, pater patrum nostrorum, Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Iacob, Deus prophetarum, Deus apostolorum, Deus virginum, Deus bene viventium, Deus credentium, Deus et pater Domini nostri Iesu Christi filii tui; te invocamus supplices...*

Oratio II

2. *Domine sancte pater hagios Deus, ad te legavi animam meam, Deus meus, quis enim maior est? tibi semper gratias et laudes referam, Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Iacob, Deus patrum nostrorum, deus prophetarum, Deus apostolorum, Deus martyrum, qui fuisti ante mundi dispositionem... Tibi adstant angeli et archangeli... clamantes voce magna dicentes: Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Deus Sabaoth, tu ipse nobis testamentum...*

Malgrat que les dues pregàries no són benediccions en agraïment per la creació del món i de la llum, la segona oració, força al final del seu text conté inserit el Trisagi, cosa que permet comparar-la amb la Berakah Yoser'Or de l'ofici matinal jueu. S'inicia amb els clàssics «*hagios Deus*» i «*Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Iacob*», se li demana que escolti la comunitat cristiana com oí els fills d'Israel quan eren en Egipte, i el perdó dels pecats. Es recorda la protecció lliurada a Jonàs, el perdó concedit a David, l'ajuda donada als tres joves al forn de Babilònia, a Daniel enmig dels lleons, a Tobit, a Ezequiel, i a santa Tecla. Després, l'oració passa a recordar l'obra redemptora de Jesucrist, que a Canà de Galilea convertí l'aigua en vi, donà vista als cecs i l'oïda als sords, que curà paralítics i que caminà sobre l'aigua. A la seva presència els àngels i els arcàngels canten en veu alta el *Sanctus, sanctus, sanctus, Domi-*

8. Vegeu la bibliografia en R. HERZOG – P. LEBRECHT, *Nouvelle histoire de la littérature latine*, 5: *Restauration et renouveau 284-374*, Turnholt 1993, 566-567.

9. W. VON HARTEL, *S. Thasci Caecili Cypriani opera omnia*, CSEL 3-3, Viena 1871, 144-151.

nus Deus Sabaoth. Acaba demanant ser alliberat del poder dels enemics. Sembla ser, doncs, una pregària del tipus de la Yoser'Or sinagoga, per ser recitada en temps de persecució perquè l'autor s'ofereix a vessar la sang i acceptar els turments del martiri a causa del nom de Déu, com explicita el subtítol afegit posteriorment, on es diu que és una oració que resà el mateix bisbe Cebrià «*sub die passionis suae*».¹⁰

La primera oració comença amb el Trisagi en grec —*Hagynos, hagynos, hagynos*—, i amb el clàssic «*Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Iacob*». Tot seguit ja parla de Jesucrist, i es demana ser alliberat del dimoni Asmodeu, com ho fou Sara, l'esposa de Tobit, ho foren els tres joves de Babilònia i Daniel. També es demana ser alliberat dels «*violenti et cruenti hostis lethalibus laqueis*», i es recorda la mort violenta de santa Tecla i dels apòstols sant Pere i sant Pau.

Com diu el subtítol afegit posteriorment de *Pro martyribus*, sembla demanar la protecció divina en moments de persecució. El fet de començar amb el Trisagi, i que en dos llocs del text es recordin les lloances que els àngels i els arcàngels fan a Déu, sense, però, parlar del Trisagi, permet suggerir que aquesta oració és una altra Yoser'Or. Seria, doncs una altra pregària de l'ofici matinal d'una comunitat cristiana en temps de persecució. Ambdues semblen ser la traducció llatina de pregàries gregues, redactades seguint la contextura, el vocabulari, i la tipologia de les antigues pregàries jueves, però per a ús d'una comunitat cristiana.

El fet que en els manuscrits apareixen relacionades amb el bisbe Cebrià fa pensar que poden procedir de la mateixa església de Cartago. L'esment de santa Tecla en les dues oracions permet datar-les des del final del segle II, època en què s'escrigué la passió llegendària de la santa,¹¹ fins mitjà segle III, època de l'episcopat de sant Cebrià, màrtir en la persecució de Deci de l'any 258.¹² Consta que vers l'any 200 la passió de la santa ja era coneguda a Cartago perquè Tertul·lià la critica.¹³

2.2. El «*libellus orationum*» del llibre VII de les Constitucions Apostòliques

El compilador de les Constitucions Apostòliques, escrites a Antioquia vers l'any 380, copia en el Llibre VII de l'obra una adaptació modernitzada de l'antiga Didakhé. En acabar-la, parlant de l'espera escatològica, hi afegeix el

10. PL 4, cols. 905-910.

11. AASS, Septembris VI, París – Roma 1867, 546-568.

12. AASS, Septembris IV, París – Roma 1868, 332-333.

13. Tertulien, *Traité du Baptême* (Sources Chrétiennes 35), París 1956, 91.

text d'un «*Libellus Orationum*» format per sis extenses oracions pertanyents a l'ofici matinal i potser també al vespertí d'una comunitat cristiana que continuava conservant costums litúrgics jueus. En acabar l'última oració segueix un *ordo* baptismal que no té res a veure ni amb la Didakhé ni amb el «*Libellus*». Les oracions van precedides d'una admonició invitant els presents a la pregària, i són seguides d'una altra admonició demanant als cristians que meditin aquests textos eucològics.

Utilitzem la versió francesa de Marcel Metzguer publicada juntament amb l'edició crítica del text grec.¹⁴ La primera admonició diu això:

Jugés dignes de si grands bienfaits de la part de Dieu, prions-le et invoquons-le dans une supplication ininterrompue, en disant: (ConsApost VII, 33,1).

Segueix la primera de les sis extenses oracions també en la versió francesa de Metzguer, precedida dels títols que el traductor els dóna i seguides de breus comentaris sobre el seu contingut i la seva possible funcionalitat litúrgica:

Bénédition célébrant la providence de Dieu

1. *Notre Sauveur éternel, roi des dieux, toi qui seul ets tout-puissant et Seigneur, Dieu de tous les êtres et Dieu de nos pères saints et sans reproche, nos prédécesseurs, Dieu d'Abraham, d'Isaac et de Jacob, compatissant et miséricordieux, patient et riche de miséricorde... (ConsApost VII, 33, 2-6).*

És una benedició que proclama la providència de Déu envers tots els homes. S'hi esmenta el lliurament de la Llei i de l'Aliança com a conseqüència de la fe d'Abraham, i la promesa divina de lliurarli una descendència gran com el nombre dels astres del cel i la sorra de les platges del mar. Acaba dient: «*Protecteur de la race d'Abraham, tu es béni pour les siècles*». No esmenta la persona de Jesucrist, ni la seva obra redemptora, ni l'Evangelí, ni l'Església. Això fa que sigui una pregària en la seva forma i en el seu contingut plenament jueva. L'al·lusió a la Llei i a l'Aliança la relacionem amb la segona pregària de les matines i de les vespres sinagogsals, anomenades '*Ahavah Rabbah*' i '*Ahavat 'Olam*', respectivament.

14. M. METZGER, *Les Constitutions Apostoliques* (Sources Chrétiennes 320, 329 i 336), París 1985-1987.

Bénédictio pour la création

2. *Tu es béni, Seigneur roi des siècles, toi qui par le Christ as créé toutes choses et qui par lui, à l'origine, as mis en ordre le chaos, séparé les eaux d'avec les eaux par le firmament, y as répandu l'esprit de vie; toi qui as établi la terre, déployé le ciel...* (ConsApost VII/ 34, 1-8).

Som davant una benedicció certament cristiana perquè ja a l'inici s'hi esmenta Jesucrist com a creador del món. Recorda, seguint el text bíblic del primer capítol del Gènesi, la creació del món, de la llum, del sol, de la lluna, de les estrelles, i de tots els éssers, fins arribar a l'home, «*l'animal raisonnable, le citoyen du monde*». Acaba dient a Déu: *Toi qui vivifies les morts par Jésus-Christ, notre espérance*. Sembla ser una yoser'or matinal cristiana, sense, però, el Trisagi.

Bénédictio pour la puissance et la bonté de Dieu

3. *Tu es grand, Seigneur toutpuissant, grande est ta force et à ton intelligence il n'est point de mesure. Créateur, sauveur, riche en grâces, patient et chorège de la miséricorde, toi qui ne privés pas créatures du salut, c'est par nature que tu es bon... Les saints séraphins et les chérubins... te chantent l'hymne de victoire... Saint, saint, saint le Seigneur Sabaoth.* (ConsApost VII/3S, 1-9).

Novament, aquesta benedicció és una pregària matinal d'agraïment a Déu per la creació del món, de l'univers i de tots els éssers vivents. Tot ho ha creat amb saviesa. Per això l'exèrcit dels àngels, els serafins i els querubins sempre li canten el Trisagi. És després d'aquest càntic que en el text es parla de Jesucrist, recordant que tota pregària a Déu li ha de ser adreçada «*par le Christ*». Acaba dient: «*Tu es Dieu et Pere du Christ, Seigneur de ceus qui le vénèrent...*». La presència del Trisagi en el seu text permet veure'n una pregària Yoser'or de l'ofici matinal ja cristianitzada.

Bénédictio pour le sabbat et le dimanche

4. *Seigneur tout-puissant, par le Christ, tu as créé le monde et pour en faire mémoire tu as institué le sabbat, car tu as établi qu'en ce jour on se repose de son travail pour méditer tes lois, et tu des fêtes pour la joie de nos âmes* (ConsApost VII, 36, 1-6).

És una pregària per ser recitada el dissabte tal com s'especifica en dir «*en ce jour on se repose de son travail*». Ja al principi es parla de la persona de Jesucrist que «*consentit à naître d'une femme*», i que morí i ressuscità, esdeveniment celebrat el diumenge, sense parlar del dia de Pasqua. Després es recorda la fugida d'Egipte, el lliurament de la Llei al Sinaí i la institució del repòs sabàtic no per afavorir la ganduleria sinó la pietat. És una *berakah* de temàtica jueva amb grans lloances del *Sabbat* segurament per ser resada en l'ofici matinal del dissabte, però, al final recorda que el diumenge encara és més important perquè commemora la resurrecció de Jesucrist, «*le Dieu Verbe et home*». Sembla haver estat escrita per a una comunitat cristiana que continuava observant el dissabte com a dia de repòs i alhora ja celebrava el diumenge com a dia més important de culte. Com és lògic, no té cap paral·lel en les antigues pregàries matinals del séder jueu anteriorment esmentades, encara que en certa manera podria ser comparada amb la segona oració, la '*ahavah rabbah*, pel lliurament de la Torà.

Anamnèse des sacrifices d'autrefois

5. *Toi qui as accompli les promesses faites par les prophètes, toi qui eus pitié de Sion et montras ta miséricorde envers Jérusalem en exaltant en son sein le trône de David ton serviteur, par la naissance du Christ qui est de sa descendance selon la chair..* (ConsApost VII,37,1-4).

La benedicció s'inicia amb temàtica jueva —els profetes, Sió, Jerusalem i el rei David—, i tot seguit passa a parlar de Crist, descendent de David segons la carn, i demana a Déu que escolti les pregàries del poble cristià «*issu des nations*», tal com acceptà els sacrificis d'Abel, de Noè, d'Abraham, d'Isaac, de Jacob, de Moisès, d'Aaron, de Josuè, de Gedeó i d'altres personatges de l'Antic Testament. Acaba demanant que ara accepti les pregàries que el poble li ofereix, agrait, «*par le Christ, dans l'Esprit*». Aquesta és la primera vegada que l'Esperit Sant és esmentat en el «*libellus*». És una pregària ja plenament cristiana que aprofita l'anamnesi dels principals sacrificis de l'Antic Testament per presentar a Déu les pregàries d'una comunitat d'origen pagà, el «*peuple issu des nations*» anteriorment esmentat. Tant pot haver estat escrita per a l'ofici matinal com per al vespertí.

Bénédictio pour les oeuvres de Dieu

6. *Pour toute chose nous te rendons graces, Maitre tout-puissant, car tu ne nous as pas retiré ta pitié et ta miséricorde, mais de génération en génération tu sauves, délivres, secours, protèges . Tu t'es montré secourable aux jours d'Énosh et d'Hénok, aux jours de Moïse...* (ConsApost VII, 38, 1-8).

L'oració comença fent l'anamnesi de la protecció de Déu envers el seu poble des d'Enoix i Enoc fins els macabeus. Després parla de Jesucrist, el gran pontífex, per mitjà del qual l'obra salvadora de Déu ha arribat a la seva plenitud. Fent això es dona gràcies a Déu per mitjà de Jesucrist. També s'hi esmenta, a més de la concessió de la llum i de les lleis, la tramesa de l'Esperit Paràclit que habita en nosaltres. Acaba recordant que Déu ens ha alliberat de «*l'impieté des polythéistes*» i de la «*secte des meurtriers du Christ*», és a dir, dels pagans i dels jueus. L'esment de la llum i de la Llei permet pensar que la benedicció pot haver estat escrita per a l'ofici matinal.

Com hem indicat al principi, el *libellus* acaba amb aquesta nota: «*Méditez cela, freres, et que le Seigneur soit avec vous sur terre et dans le royaume de son Père, qui l'a envoyé et qui par lui nous a délivrés de l'esclavage de la corruption pour nous introduire dans la liberté de la gloire et qui a promis la vie a ceux qui par lui ont cru au Dieu de toutes choses.*» (ConsApost VII, 38, 9).

Aquesta nota molt possiblement és un afegitó del compilador del Llibre VII de les Constitucions Apostòliques que indica clarament que les oracions ja són fora de l'ús litúrgic de la comunitat i les copia aquí per a ser resades privadament. Segueix, com ja hem dit, les catequesis de preparació pels que volen rebre el baptisme.

El caràcter litúrgic de les sis pregàries és evident. Algunes són clarament matinals —núm.1, 2 i 3— mentre que les altres també podrien haver servit per a l'ofici vespertí. També és molt clar que totes depenen de la tradició eucològica jueva, però són escrites per a ús d'una comunitat cristiana de parla grega. Les al·lusions a Jesucrist i a la seva obra redemptora no semblen pas afegitons posteriors, com de vegades s'ha suggerit.

Com que les Constitucions Apostòliques són una compilació de textos feta a Antioquia, entorn de l'any 380,¹⁵ és lògic veure en el *libellus* oracions procedents d'una antiga comunitat cristiana siríaca, segurament de la mateixa ciutat d'Antioquia, de profunda arrel jueva que continuava observant el repòs del dissabte. La seva datació ofereix més incertesa. David J. A. Fiensy, l'únic que les ha estudiat més detalladament, les considera escrites entre el final

15. METZGER, *Les Constitutions Apostoliques*, vol. I, 55.58-59.

del segle II i el començament del segle IV dC,¹⁶ cosa que equival a dir que són del segle III dC. Sembla impossible precisar més, però la cosa certa és que ens donen els tipus de pregàries emprades en les comunitats cristianes siriaques després de la seva separació de les comunitats jueves fins l'aparició dels oficis matinal i vespertí formats principalment per salms i càntics amb textos eucològics escassos i reduïts.

Del conjunt dels textos del «*libellus*» no és pas possible reconstruir un d'aquests oficis. Cal recordar que les oracions no s'han pas conservat formant part d'un llibre litúrgic sinó d'un «*libellus*» devocional, més aviat d'ús privat, i que no coneixem res de les estructures dels oficis de pregària de les sinagogues d'Antioquia al llarg dels segles II-III, perquè l'ordo del *Séder* d'Amram Gaó anteriorment citat correspon als usos litúrgics de les comunitats mesopotàmiques de Babilònia de mitjan segle IX.

2.3. *Fragment de l'eucologi alexandri d'Hermòpolis Magna (Berlín, Museu Egipci, P. 13415)*

És un foli de 28 x 16 cm. escrit en paper, procedent d'un còdex litúrgic que segurament contenia anàfores i textos per a l'administració dels sacraments i dels sacramentals i textos per a l'ofici diví. És impossible precisar el lloc que el foli ocupava en el volum. És escrit en llengua grega, en escriptura uncial molt correcta. Fou adquirit pel Museu Egipci de Berlín, on encara es conserva, i consta que fou trobat en unes excavacions a Hermòpolis Magna, ara El-Ashmuein, ciutat grecoromana situada vora el Nil, al centre de l'actual Egipte, uns 30 km. al nord de Tel-el-Amarna. Wessely el data del segle IV,¹⁷ però la «Leuven Database of Ancient Books», que li dona la sigla LDABid 5926, el situa entre els anys 400-499, és a dir, del segle V.

El seu text ha estat publicat diverses vegades. El primer editor, Carl Schmidt, en parlar de la pregària que té pel dissabte, hi veu l'oració final de l'ofici del matí.¹⁸ Theodor Scharmann, en canvi, creu que són pregàries baptismals.¹⁹

16. D. A. FIENSY, *Prayers alleged to be Jewish. An Examination of the «Constitutiones Apostolorum»*, Chico (California) 1985, 234. Agraieixo al Dr. Paul Freedman, professor de la Universitat de Yale, la tramesa d'aquest volum.

17. Ch. WESSELY, *Les plus anciens manuscrits du christianisme écrits sur papyrus* (PO 18), Tunholt 1985, 441.

18. G. SCHMIDT, «Zwei altchristliche Gebete», *Neutestamentliche Studien Georg Heinrici zu seinen 70 Geburtstag*, Leipzig 1914, 66-78.

19. T. SCHARMANN, *Frühchristliche Vorbereitungsgebete zur Taufe (Papyrus, Berol. 13415)* (Münchener Beiträge zur Papyrusforschung 3), Múnic 1917.

L'esmentat Wessely no es defineix,²⁰ mentre Del Grande posa les dues oracions en la secció dels «*Hymnes et preces liturgicae ad communionem fidelium*»,²¹ i Enzo Lodi, que només publica la segona oració, diu que és una pregària per a la celebració d'una vigília litúrgica.²² Per últim, Van Haclet, seguint l'opinió de Schermann, també s'inclina per veure-hi oracions baptismals.²³

Aquí utilitzem la versió francesa de l'esmentat Wessely:

[Prière du vendredi?

1. (...) *en rémission des péchés. Faites jeûner vos serviteurs, les petits et les grands, d'un coeur pur. Défendez-les contre toute embûche du diable, perfectionnez-les dans le christianisme. Qu'ils vous attendent jusqu'au dernier souffle de la vie. Par l'archiprêtre de nous âmes, Jésus-Christ, par qui est à vous la gloire, l'honneur et la puissance dans les siècles. Ainsi soit-il.*

Prière du samedi

2. *Nous vous invoquons, Seigneur Dieu, qui savez tout, qui voyez tout. Vous avez créé tout; vous êtes la providence de toute la nature; vous faites que ceux qui sont assis dans les ténèbres et l'ombre de la mort, marchent par la [route] sûre de la vérité. [Vous voulez] que tout homme soit sauvé et qu'il arrive à la connaissance...*

El foli només ha conservat dues oracions. De la primera solament hi ha el final, les deu últimes línies del text. No sabem quin títol portava, però com que la segona és per al dissabte, ens ha semblat lògic suposar que és una pregària per al divendres, hipòtesi avalada sobretot perquè suplica a Déu el perdó dels pecats i recomana el dejuni als membres de la comunitat cristiana per obtenir un cor ben pur. També se li demana l'alliberament dels enganys del diable, peticions que escauen molt bé en una pregària del divendres, dia penitencial en totes les comunitats cristianes. La doxologia final en què Jesucrist és anomenat «*l'archiprêtre de nos âmes*» utilitza un vocabulari força arcaic, on encara no s'esmenta l'Esperit Sant. De la part conservada de l'oració no es pot pas deduir la seva funcionalitat litúrgica.

La segona oració és molt extensa. Ocupa 27 línies de l'anvers del papir i 35 del revers, en total 62, cosa que l'equipara a la segona oració de sant Cebríà. i a algunes pregàries de l'esmentat *libellus* de les Constitucions Apostòliques.

20. Vegeu nota 17.

21. C. DEL GRANDE, *Liturgiae preces hymni christianorum e papyris collecti*, Nàpols 1934, 13-14.

22. E. LODI, *Enchiridion euchologicum fontium liturgicarum*, Roma 1979, 412.

23. J. VAN HAELST, *Catalogue des papyrus littéraires juifs et chrétiens*, París, 1976, núm. 879.

Porta el títol de «*Prière du Samedi*», sense especificar en quin acte de culte ha d'ésser emprada. S'inicia recordant que Déu ho ha creat tot i que és provident, que cuida tot el creat. A més, fa que els que vivien en les tenebres i a l'ombra de la mort, avancin pels camins de la veritat perquè tots els homes se salvin. Segueix dient que li ofereixen les lloances «*dans cette heure*» en què s'han reunit per pregar, sense especificar si és del matí o del vespre. Després passa a recordar la redempció obrada per la sang de Jesucrist. Més endavant els recorda que han rebut de Déu la llum de la intel·ligència i de la pietat, i se li demana que obliidi totes les faltes comeses durant la nit i el dia. També se li sol·licita que els il·lumini «*par votre consolation*», a fi de rebre els ensenyaments evangèlics dels apòstols. En la doxologia final es demana que l'acció de gràcies li sigui lliurada en Jesucrist, ara i per sempre, sense esmentar tampoc l'Esperit Sant. Encara que el text no digui clarament si és una pregària matinal o vespertina, i sense esmentar el Trisagi, pel fet de començar fent l'anamnesi de la creació, és lògic creure que és una pregària de l'ofici del matí, com s'ha vist en les pregàries anteriors del *Séder* del rabí Amram Gaó núm. 1, i en les del *libellus* del Llibre VII de les Constitucions Apostòliques. Som, doncs, davant d'un grup de pregàries d'una comunitat cristiana egípcia del segle IV, època en què sembla cal datar el paper que les ha conservades. La manca d'allusions a l'Esperit Sant també permet datar-les abans de l'any 381, data del Concili de Constantinoble. Wessely afirma que les dues oracions semblen ser del segle II o del segle III, cosa molt improbable perquè no contenen cap rastre de la tradició jueva que tant marcadament apareixen en els textos anteriorment esmentats.²⁴

Les oracions que hem presentat no permeten pas de refer l'estructura dels primitius oficis matinal i vespertí de les comunitats cristianes al llarg dels segles II-III. En canvi sí que ens permeten conèixer el tipus de pregàries que s'hi empraven, i l'evolució que aquestes seguiren, partint de les benediccions jueves, en ser cristianitzades fins arribar als models dels segles posteriors.

24. WESSELY, *Les plus anciens manuscrits*, 445.